

MAKÜ VE KÖYLERİNİN TOPONİMİK ANALİZİ

Toponymic Analysis of Makü and The Villages

Amanollah FARAJZADYAN*

Prof.Dr. İhsan BULUT**

Özet:

Yer adları araştırmaları pek çok açıdan büyük önem taşımaktadır. Yer adları araştırmaları tarihi, sosyolojik, kültürel, tarihi, coğrafi, askeri, ticari ve göllerle ilgili olaylara ışık tutacak niteliktedir. Türk Dünyası ve dünya genelinde yer adlarından hareketle oranın neresi olduğu anlaşılırken nasıl bir yer olduğu hakkında da ipuçları verebilir. Makü özelinde yaptığımız Makü ve 118 köy adının incelenmesinden önemli coğrafi sonuçlar çıkmıştır. İpek yolu ile ilgili özellikler önem taşımaktadır. Bunun yanında, sularla, kayalarla, bitkilerle ilgili doğal coğrafya unsurları kadar, hoca, kale, siper, kavşak, milliyet ifade eden beşeri coğrafya unsurlarının da isim kaynağı olduğu dikkati çekmektedir. Bu çalışma ile Makü'nün yer adları geleneği ortaya konularak isim kültürünün İran ve Türk toplumlarındaki özel örnekleri sergilenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yer adları, Makü ve köyleri, İpek Yolu, Coğrafi unsurlar

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi. amanullahmaku@gmail.com

** Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü. ihsanbulut@akdeniz.edu.tr

Dergiye Müracaat Tarihi: 18.02.2016

Abstract:

Places names have a important role in researches. It has a positive effect on the value of sociological,culture, historic, geographical, military, commercial, lakes and research history. In the world and Turkish culture, the places names generally have some details about the situation and value of it. Maku and its 118 villages were investigated in this research and the important results were obtained in the geographical field. There was a relation between geographical elements. Moreover, there is a significant results between the silk road and its name. Furthermore the geographical elements such as rivers, rocks, plants and teacher, castles, trench and crossroads names. They are the source of names that it arise from the culture of residents of these areas. In this study the relation between the Maku places names and the Iran and Turkey culture was investigated.

Key words: *Places names, Maku and village, Silk Road, geographical elements*

1- GİRİŞ

Yer adlarının incelenmesi, gerek yerleşmelerin tarihi gelişimi, gerekse coğrafi çevrenin geçmişteki durumu hakkında bilgi edinilebilen kaynak olması¹ bakımından oldukça önemlidir. Şüphesiz ki bu önemi tarih, coğrafya, folklor ve diğer bazı disiplinlerin yardımcısı olarak bilim sistematüğinde yer almasıyla da göstermiştir.² Yerel adlar bir kültürel coğrafi görünümdeki en önemli özelliklerden birisidir, orasının neresi olduğunu ifade ederken, nasıl bir yer olduğu hakkında da bazen ipuçları verebilir. Yer adları bir haritanın verimli bir şekilde okunmasını sağlar³.

Yer adları ile ilgilenen oldukça fazla bilim alanı vardır. Coğrafyacılar ile birlikte, tarih, sosyoloji, halk bilimi, kültür tarihi, etnografya, dilbilim mensupları ve askeri uzmanlar ile siyaset ve jeopolitik uzmanı gibi bilim mensupları bu konuya yakın ilgi duymaktadır. Fakat coğrafi olayların geliştiğı, etkilediğı ve etkilendiğı yerin adlandırılması kesinlikle en çok coğrafyacıları ilgilendirmektedir. Coğrafyacı bilim insanları 1941'de yapılan I. Coğrafya Kongresi'nde coğrafi kavramların iyi seçilmesi ve avarızın adlandırılması üzerinde önemle durmuşlardır. Meseleye coğrafi kavramları ve yer adlarını korumaktan çok vatan savunmasına eşdeğer bir önem vererek yaklaşma hassasiyetini göstermişlerdir⁴. Bu titiz yaklaşım bu gün de pek çok coğrafyacı tarafından titizlikle sürdürülmektedir.

Tarihi çağlardan beri göçebe, yarı göçebe ve yerleşik Türk topluluklarının arazi parçalarını adlandırırken tam bir coğrafyacı titizliğı ile davrandıkları anlaşılmaktadır. Bu şekilde dağlara, yaylalara, göllere, çöllere, ırmaklara, geçitler, küçük arazi parçalarına, köy ve kentlere manalı isimler verdikleri dikkat çekmektedir. Bu adların topluluk vicdanında yaşatılarak Türklere mekân ve yurt olan bütün topraklara taşındığı⁵ ifade edilmektedir. Bunun sonucunda da Anadolu'daki yer adlarının pek çoğunun Orta Asya'daki benzerleri ile onlarca aynılarının olduğu anlaşılmıştır⁶.

Coğrafyacı bilim adamları arasında bu konuda da seçkin bir yeri olan Prof. Dr. Cemal Arif ALAGÖZ yer adları konusunu kısa vadeli etkilerinden çokuzun süreli etkileriyle ilgili olarak, bilgili ve uzun mesailer ayrılması gereken çalışmalar olması

¹GÖNEY, S., 1975, Büyük Menderes Bölgesi, İst. Üni. Yay. No. 1895, Coğrafya Enstitüsü Yay. No. 79, İstanbul, s.274-275.

²KARABORAN, H. H., 1984, Türkiye'deki Mevkii Adları Üzerine Bir Araştırma. Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri,(11-13 Nisan 1984), Kült-r ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay. No. 60,Ankara, s.97-111.

³TÜMERTEKİN, E.- ÖZGÜÇ,N., 2004, Beşeri Coğrafya-İnsan.Kültür.Mekan, Çantay Yay. İstanbul, s.150-152

⁴6-21 Haziran 1941, I. Türk Coğrafya Kongresi, Coğrafya Terimleri, Raporlar Müzakereler Kararlar, Maarif Vekilliğı, Ankara, s.53-57.

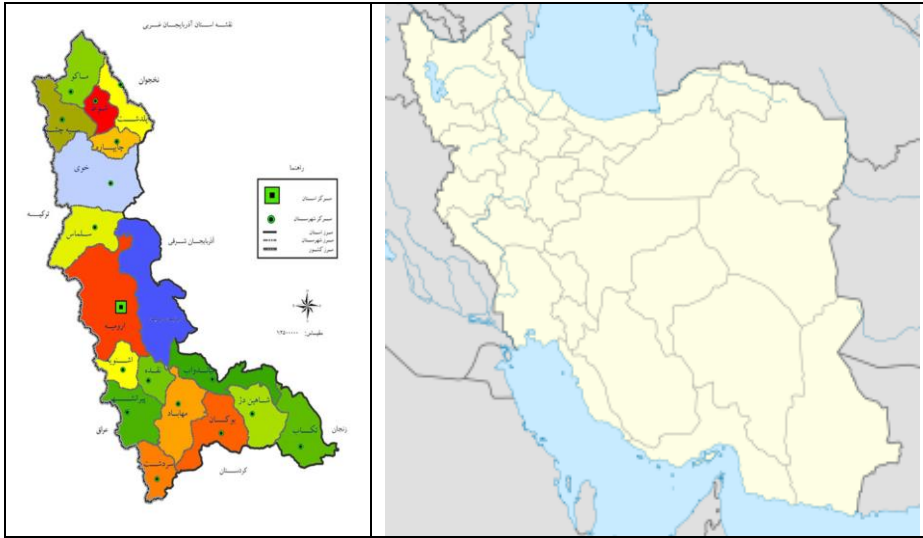
⁵ERÖZ, M., 1984, Sosyolojik Yönden Yer Adları, Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri,(11-13 Nisan 1984), Kült-r ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay. No. 60,Ankara, s.43.

⁶BAYKARA , T., 1984, Anadolu'daki Yer Adlarının Ortaasya'dakibenzerleri Üzerine Bir Kaynak, Sempozyumu Bildirileri,(11-13 Nisan 1984), Kült-r ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay. No. 60,Ankara, s.265.

zorunluluğuna işaretlerle; bütün bilim dallarını alâkadar eden geniş, devamlı olarak üzerinde durulacak öncelikli konulardan biri olduğunu önemle belirtmektedir⁷. Nitekim, Prof. A. CAFEROĞLU, Prof. Z.FINDIKOĞLU; Prof. A.İNAN, Prof. Z.V.TOGAN ve Prof. İ. KAFESOĞLU bu konuda yoğun mesaiseri olan öncü bilim adamlarımızdır. Zamanının ünlü dilci ve tarihçisi olan bu mümtaz bilim adamlarının coğrafyacı titizliği olaya yaklaştıkları coğrafi olaylara da vakıf oldukları aşikârdır⁸.

2- Makü Köylerinin Adları ve Toponimik Kaynakları

Araştırma alanını Makü ve bağlı 119 köy yerleşmesi oluşturmaktadır.

Harita 1. Lokasyon haritası

Makü İran İslam Cumhuriyeti'nin Batı Azerbaycan Eyaleti'nin önemli bir şehridir. Makü Vilayetti 119 köy yerleşmesi ve 2006 yılında 50 bin nüfuslu bir şehirden meydana gelmektedir.

Yakut Ha(o)mevi'ye göre Makü Daşmakı(taşlık/kayalı) Hıristiyanlar tarafından davar ağılı, Zerdüştan mollalarının yeri olarak anılmış, sonradan Maguşa dönmüş ve nihayetinde bugünkü halini, almıştır. Makü'nün adının bir dönemde Artar, sonradan Şavarsan olduğu, Selçuklular ve Safeviler döneminde Gaben Gelesi/Galası/Kalesi olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Rus araştırmacı Makü adını Mah ve Kuh/Ay ve Dağ şeklinde iki kelimedenden oluştuğunu ifade ile Mad Kuh da olabileceğini iddia etmiştir. Med/Mad ise kale

⁷ ALAGÖZ, C. A., 1984, Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler, Sempozyumu Bildirileri,(11-13 Nisan 1984), Kült-r ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay. No. 60,Ankara, s.11-22.

⁸ BULUT; İ., 1996, Sorgun Yöresi Köy ve Mevkii Adlarının Kaynakları, Akademik Araştırmalar 1996-Kış, sayı, 2, Erzurum, s.30-40.

ile ilgili olup şehrin köklü bir tarihe şahit olduğunu göstermektedir. Son derece müstahkem bir mevkiye sahip olan Makü'nün İpek yolu'nun önemli bir uğrak, durak, kavuşma ve ayrılma noktasında bulunduğu dikkati çekmektedir. Bu durumu bazı mevki adları da açıkça ortaya koymaktadır(Harita 1, Fotoğraf 1).

Eyaletin aynı isimli Makuşehrstanı'nın yönetim merkezi olan şehrin 2006 yılı resmi nüfusu 41.865 kişi^[1] ve 10.428 hanedir.

Türkiye sınırına Gürbulak gümrük kapısına 15 km mesafededir. Nüfusunun çoğunluğu Azerbaycan Türkleridir ve şehirde Türkçe konuşulmaktadır. Batı Azerbaycan'ın kuzeyinde Türkiye ve Azerbaycan'la ortak sınırları bulunmaktadır.Türkiye-İran sınırında yer alan Azerbaycan Türkleri'nin yaşadığı bir şehirdir. Kentten Hazar Denizi'ne dökülen Akçay Nehri geçer. Makü bu özellikleriyle İran'ın küçük Bağdat'ı olarak bilinir. Türkiye milli sınırına (Ağrı il sınırı) 5 km uzaklıktadır. Kentin batısında Gürbulak sınır kapısı bulunur.

Fotoğraf 1. Makü taşlık ve kayalık bir arazide volkanik platoları dik yamaçlarla yaran akarsuların vadilerinde kurulmuştur. Kervan ve günümüzdeki karayolları bu doğal güzergahı izlemek zorundadır.

Tablo 1. Makü ve köy adlarının toponimik kaynakları

Köy Adı		Anlamı /Kökene	Toponimik Kaynağı
Türkçe	Farsça		
Baş Kend ⁹	باشکند	Baş köy, merkez köy, büyük köy	Yönetim merkezi
Taze Kend	تازه کند	Taze köy	Yeni kurulan
Guru Bulag	فوربولاق	Kuru Bulag	Hidrografik unsur
Gecut ¹⁰	گجوت	Geçit, uğrak yeri, kavşak	İpek Yolu
Kişmiş Teppe ¹¹	کشمش تپه	Önemli bir tepe, askerlerin	İpek Yolu

⁹ Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), Türk-Azerbaycan Sözlüğü, Erk, Cild 1, s.498. Tebriz.

¹⁰ Nesirzade, Behmen, 2009, Daş Makü'nün Şairleri, s.244, Yas, Tebriz.

¹¹ Nesirzade, Behmen, 2009, a.g.e.s.263,

Makü ve Köylerinin Toponimik Analizi

		gözetleme noktası, yol kontrol tepesi, keşif noktası	
Mara Komu	مارا كومي	Kürtçe koyun- ağıl-	Ekonomik faaliyet
Tahta Düzü	تخته دوزي	Dümdüz yer	Jeomorfolojik
Hermen Yeri	خرمن يري	Harman yeri	Ekonomik faaliyet
Milan¹²	ميلان	Bir kavim	Kavim, soy, boy
Yukarı Yarım Kaya	(ياريم قيه عليا)	Yukarı Yarım Kaya	Jeomorfolojik
Aşağı Yarım Kaya	ياريم قيه سفلي	Aşağı “ “	“
Orta Yarım Kaya	ياريم قيه وسطي	Orta “ “	“
Ağ Bulag Çimeni	آغ بلاغ (چمني)	Beyaz(ak) Çeşme Çayırı	Bitki ve Hidrografya
Tikme Ecem	تكميه عجم	Türk Terzi veya Türk Yapısı	Yerleşme
Can Eziz	جان عزيز	Can Aiz	Şahıs ismi
Çemenli	چمنلو	Çayırılık, yeşillik	Bitki Örtüsü
Dergah Gulu	درگاه قلبي	Kapı kulu	Meslek ve İnanç
Kara Haç(Pisyan)¹³	قره خاچ (پسيان)	Kara haç(Ermenilerden kalma yer)	Millet/kavim
Galacık	قالاجيق (نام غير بومي :قلعه جوق)	Kalecik(Ermenilerden kalma bir kale) Kaleköy. Ermeni Karakol köyü	Millet/kavim
Barun	بارون	Farsça Farsça ağmur anlamında, şimdi de barajlık, yağmurlu, sulak	Klimatolojik
Beycan	بيجان	Cansız, verimsiz	Sıfat,
Dibek	ديبك	Son nokta, en uzak, en derin	Jeomorfoloji
Gara Bulag	قره بولاغ	Siyah çeşme, içmeye elverişsiz	Hidrografik
Torkan	ترکان	Türk yerleşmesi(Ermenilerin zamanında)	Kabile ile
Senger	سنگر	Siper, askeri bölge	İpek yolu
Köse Kendi	کوسج کندي	Sakalsız Köy, Verimsiz, Çorak	Toprakla ilgili
Memmed Kendi	محمد کندي	Mehmet Köyü	Şahıs
Derviş Kendi	درويش کندي	Derviş Köyü	“
Bahçacık¹⁴	باغچه جوق	Bahçecik(Bir Türk Kumandanının yeri, sarayı, bahçesi)	Bağlık, bahçelik
Heso Şiri	حسو شيري	Hasan Şiri	Şahıs
Koçuk(Küçük) Danalu	چیچیک دانالو	Küçük Danalı	Hayvancılık
Böyük Danalu	بویوک دانالو	Büyük Danalı	“
Şatır¹⁵	شاطر(شاطير)	Ekmek yapan, çadır, tayfa,	Kavim, soy-ekonomik

¹² Cevherzade, İsmail, 2010, a.g.e., s.74.

¹³ Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lügati Türk, s.533.

¹⁴ Nesirzade, Behmen, 2009, a.g.e.s.240, Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), Türk-Azerbaycan Sözlüğü, Ehrar, Cild 2., s.504. Tebriz.

		kavim	
Memed Kendi	محمد كندی	Mehmet Köyü	Şahıs
Bezirgan¹⁶	بازرگان	Tüccar,	Meslek-İpek Yolu
Guru(Kuru) Bulag	قورو بولاق	Kuru Çeşme	Hidrografik
Beri¹⁷	بری	Yakın, Koyu sağım yeri	Hayvancılık
Pencerlu(Pancarlı)	پنجر لو	Pancarlı, sebzelik	Ekonomik
Ali Ferraş	علي فرراش		Şahıs
Küllük	کول لوك	Çöplük	Yerleşme
Melhem	ملحم	Derman, ilaç	Sağlıkla
Kuş	قوش	Tepelik, küçük taşlardan oluşan	Jeomorfolojik
Veli Kendi	ولي كندی		Şahıs
Gışlak Nemo	قشلاق نمو	Nemo'nun Kışlağı	Yerleşme/Ekonomik
Tacdo	تاجدو	Tacetin	Şahıs
Haco	حاجو	Hacı	“
Hacı Hesên	حاجي حسن	Hacı Hasan	“
Salbend	ساليند	Yatay Taş, Yassı Taş, düz kaya yüzeyi	Kayaç ve Morfoloji
Surik	سوريك	Kırmızı Kum	Toprakla ilgili
Şurik	شوريك	Çorak	“
Ali Haco	علي حاجو	Hacı Ali	Şahıs
Kürd Galacı¹⁸	قلعه جوق كرد	Askeri yer, nizamiye	Askeri
Geday	گداي	Ova, düzlük(Dağların arasında)	Jeomorfolojik
Girik	گريك	Bazalt, Volkanik saha	Kayaçlar
Gol ah	گل عالي	Gül Ali	Şahıs
Malla Hesên	ملاحسن	Hasan Hoca	“
Mors	مورس		“
Yıkılğan	بيخيلقان	Uzak ye, yatıya kalınacak kadar uzak	Ulaşım
Ecemi	عجمي	Türk Yeri	Boy, soy
Dem Gışlag	ديم قشلاق عليا	Kuru/az yağışlı kışlak	İklimle
Hol Hole¹⁹	خلخله	Nemli, rutubetli, sulak, kaynak	Sularla
Sarinc	سارنج	Kayalıktan çıkan kaynak	“
Gışlag Behlule	قشلاق بهلوله	Behlül'ün Kışlağı	Hayvancılık-Yerleşme
Goç Ali	قوچعلي	Koç Ali	Şahıs
Ağ Cul	آعجل	Beyaz Göl	Sularla
Aşağı Kızilerh	قزل ارخ سفلي	Aşağı Kızıl Ark	“

¹⁵ Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.1317. Tebriz.

¹⁶ Gulamsin Sedrefşar, 2008, Ferhenge Muasır, 1.cild, s.

¹⁷ Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.549. Tebriz

¹⁸ Gulamsin Sedrefşar, 2008, Ferhenge Muasır, 1.cild, s.

¹⁹ Gadir Gilkaran, Dr. 2011, Neşr-i Ahdarî.s.116. Tebriz

Makü ve Köylerinin Toponimik Analizi

Yukarı Kızilerh	قزل ارخ عليا	Yukarı “ “	“
Şor Ağıl	شور آغل	Çorak Ağıl	Yerleşme
Gadır Gamo	قادر قامو	Kadir	Şahıs
Gum Gışlag	قم قشلاق	Kum Kışlak	Yerleşme-Ekonomik
Gara(Kara) Bulak	قره بولاق	Siyah çeşme, içmeye elverişsiz	Hidrografik
Aşağı Zillke	ذلکه سفلی	Aşağı uzun yer	Ulaşım
Yukarı Zillke	ذلکه عليا	Yukarı uzun yer	“
İsa Kendi	عيسي کندي	İsa Köyü	Şahıs
Gara Goyun	قره قویون	Kara Koyun	Tayfa, Boy, Soy
Göl	گول (گل)		Sularla
Heso Lezgi	حسو لزگی	Lezgi'nin oğlu Hasan	Şahıs
Mirza Helil	میرزا خلیل	Halil Hoca	Şahıs
Aşağı İlan(yılan) Gara	ایلان قره سفلی	Aşağı Kara yılan	Zoocoğrafik
Yukarı ilan(yılan) Gara	ایلان قره عليا	Yukarı “ “	“
Heso Şeki	حسو شکی	Şakinin oğlu Hasan	Şahıs
Hasar	حصار	Duvar	Mesken
İsa Han	عيسي خان	İsa Bey	Şahıs
Hele Zağası	خله زاغاسی	Dağların ortasında ova, yaşam alanı	Jeomorfolojik
Yukarı Mevlik	مولیک عليا	Yukarı Üzüm Yaprağı Yetiştiren	Ekonomik
Tikme Kürd ²⁰	تیکمه کرد	Kürd Terzi veya Kürd Yapısı	Yerleşme
Kuruş Kak ²¹	قورو شکاک	Talim Yeri	İpek Yolu/Güvenlik
Adağan ²²	آداغان	Ünlü Birisi	Şahıs
İnce Hac Memmed ²³	اینجه حاج محمد	Hacı Mehmet'in Yerleşim yeri	“
İnce Nurullah ²⁴	اینجه نوراله	Nurullah'ın Yerleşim Yeri	“
Abdulla(h) Kendi	عبداله کندي	Abdullah'ın Köyü	“
Ta Tar ²⁵	تاتار	Dağ ismi, Soy, Çayırılık, Uzak	Jeomorf-bitki, soy, mesafe
Böyük(Büyük) Hasun	حاسون بزرگ	Büyük Mezar/Şehitlik/Toplu mezar	Yerleşme
Kiçik(Küçük) Hasun	حاسون کوچک	Küçük Mezar/Şehitlik/Toplu mezar	“
Ali Abad	علي آباد	Ali'nin geliştirmek, kalkındırdığı köy	Şahıs
Ali Gendo	علي قندو	Ali Gendo	“
Mahmud Ağılı	محمود آغلی	Mahmut Ağılı	Hayvancılık/Yerleşme

²⁰ Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.813. Tebriz

²¹ Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.717. Tebriz

²² Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Erk, Cild 1., s.67. Tebriz

²³ Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Erk, Cild 1., s.460. Tebriz

²⁴ Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Erk, Cild 1., s.460. Tebriz

²⁵ Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.699. Tebriz

Terekeme ²⁶	ترکمه	Arkada kalan	Mesafe
Kehriz Gala Deresi	کهریز قلعه درسی	Kale Deresi Kanalı	Su/sulama
Ölenler	اولنلر	Uyuşuklar/Tembeller	Sosyolojik
Aşağı Telim Han	تلمیم خان سفلی	Aşağı Telim Beyi	Şahıs
Yukarı Telim han	تلمیم خان علیا	Yukarı “ “	“
Ecem Ceyenli	جگن لوی عجم	Türk Gevenli	Bitki
Gara Teppe Mehend ²⁷	قره تپه مخند	Siyah Tepe	Jeomorfoljik
Mirza Dolmaz	میرزا دولماز	Sümer Dilinde Büyük ve mamur bir yer	Yerleşme
Horo ²⁸	هورو	Alim	
Yegob Ali Kendi	یعقوب علی کندی	Seli besleyen yer	Sularla
Rind	رند	Yakup Ali'nin Köyü	Şahıs
Ecem Kızıl Dğa	قزل داغ عجم	Askeri bir mevki	Kalıntı, harabe
Kürd Kızıl Dğa	قزل داغ کرد	Türk Altın(kızıl) Dağ	Jeomorfolik/etnolojik
Hendeve ²⁹	هندور	Kürd Altın(kızıl) Dağ	“ “ “
Kervan Gıran	کروان قران	Yan, yöre ve çevre	İpek Yolu
Camus	جاموس	Soyguncu	“ “
Adağan ³⁰	آداغان	Erkek inek	Hayvancılıkla
Bölcek	بلجک	Sularla çevrili	Sularla
Deve Yatır	دوه یاتر	Yol ayrımı	İpek yolu
Mayıl Kendi	مایل کندی	Deve Yatağı	“ “
		Meyi, bir yöne dönük	“ ”

Harita2. İpek Yolu Çin'in Pekin şehrinde başlayıp Avrupa pazarlarına ulaşan dünyanın en nemli kervanla ticaret yoludur. Makü bu tarihi yolun önemli kavşak noktasıdır.

²⁶ Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Erk, Cild 1., s.739. Tebriz

²⁷ Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.1787ve1820. Tebriz

²⁸ Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.1947. Tebriz

²⁹ Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.1942. Tebriz

³⁰ Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Erk, Cild 1., s.12 ve 67. Tebriz

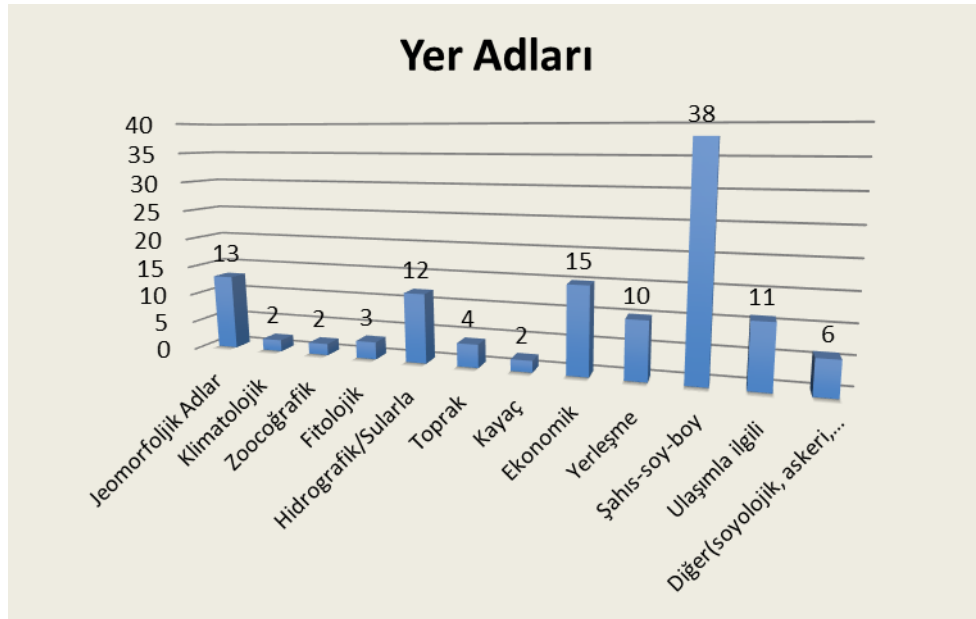
Tablo 2. Makü ve köy adlarının toponimik kaynaklara göre dağılımı

Yer Adı Kaynak	Yer Adları	Sayısı	% si
Jeomorfoljik Adlar	Tahta Düzü, Yukarı Yarım Kaya Aşağı Yarım Kaya Orta Yarım Kaya Dibek(en uzak, en derin-kuytu), Kuş(tepelik taşlık), Salbend (Yassı taş), Geday(dağ arası), Hele Zağası(Dağların arasında ova), Gara Teppe, Ecem Kızıl Dğa, Kürd Kızıl Dğa, Ali Abad	13	11.01
Klimatolojik	Dem Gışlag(kurak, az yağışlı), Barun(yağmurlu, sulak)	2	1.69
Zoocoğrafik	Aşağı İlan(yılan) Gara, Yukarı ilan(yılan) Gara	2	1.69
Fitolojik	Ecem Ceyenli(Türk gevenli), Çemenli(Çayırılık, çimenli) Ağ Bulag Çimeni(Beyaz(ak) Çeşme Çayırı)	3	2.5
Hidrografik/Sularla	Gara Bulag, Gara Bulag, Guru(Kuru) Bulag, Göl , Hol Hole,Sarınc, Ağ Cul, Aşağı Kızılerrh, Yukarı Kızılerrh, Gara(Kara) Bulak, Kehriz Gala Deresi, Horo, Adağan	12	10.94
Toprak	Köse Kendi, Surik, Şurik, Beycan	4	3.38
Kayaç	Makü, Salbend, Girik,	3	2.5
Ekonomik	Mara Komu, Hermen Yeri,, Bahçacık, Koçuk(Küçük) Danalu, Beri, Pencerlu(Pancarlı), Gışlak Nemo, Gışlag Behlule, Gum Gışlag, Aşağı Zillke, Yukarı Zillke Yukarı Mevlik, Mahmud Ağılı, Camus, Şatır(ekmek yapan)	15	12.71
Yerleşme	Baş Kend, Taze Kend, Tikme Ecem, Şor Ağıl , Küllük, Hasar, Tikme Kürd, Büyük(Büyük) Hasun, Küçük(Küçük) Hasun, Mehend	10	8.47
Şahıs-soy-boy	Milan, Can Eziz, Kara Haç(Pisyan), Galacık, Memmed Kendi, Derviş Kendi, Heso Şiri, Memed Kendi, Ali Ferraş, Veli Kendi, Tacdo, Haco, Hacı Hesen, Ali Haco, Gol alı, Malla Hesen, Mors, Ecemi, Goç Ali, Gadır Gamo, İsa Kendi, Heso Lezgi, Mirza Helil, Heso Şeki, İsa Han, Adağan, İnce Hac Memmed, İnce Nurullah, Abdulla(h) Kendi, Ta Tar, Ali Abad, Ali Gendo, Aşağı Telim Han, Yegob Ali Kendi, Gara Goyun, Torkan, Yukarı Telim Han, Mirza Dolmaz	38	32.20
Ulaşım ile ilgili	Gecut(Geçit, uğrak yeri, kavşak), Kışmış Teppe(yol kontrol tepesi), Senger(Siper, askeri bölge), Bezirgan(Tüccar), Kuruş Kak(Talim Yeri), Hendeve(Yan yöre, çevre), Kervan Gıran(Soyguncu), Bölcek(Yol ayrımı-kavuşumu), Deve Yatır(Deve Yatağı), Mayıl Kendi(bir yöne eğimli), Yıkılğan(yorucu/yatırıya kalınacak kadar uzak)	11	9.32
Diğer(soyolojik, askeri, mesafe, tedavi, harabe, medrese)	Ölenler(uyuşuk/tembeller), Kürd Galacıg, Terekeme(arkada kalan), Rind(askeri bir mevki), Dergah Gulu, Melhem	6	5.08
Toplam		119	100.0

Makü köylerinin 38'inin ad kaynaklarını %32.20'sini doğal coğrafya özellikleri ile ilgili olan, %67.80'inin de beşeri coğrafya özellikleri ile ilgili yer adları oluşturmaktadır.

Makü yerleşmeleri içerisinde köy adlarının en büyük kısmını %32.20'lik oranla şahıs-soy-boy adları oluşturmaktadır. Makü köyleri için tesbit edilen bu durum Türk Dünyası'nın diğer bölgeleri ve Türkiye köy yerleşmeleri için de geçerlidir. Milan, Can Eziz, Kara Haç(Pisyan), Galacık, Memmed Kendi, Derviş Kendi, Heso Şiri, Memed Kendi, Ali Ferraş, Veli Kendi, Tacdo, Haco, Hacı Hesen, Ali Haco, Gol alı, Malla Hesen, Mors, Ecemi, Goç Ali, Gadır Gamo, İsa Kendi, Heso Lezgi, Mirza Helil, Heso Şeki, İsa Han, Adağan, İnce Hac Memmed, İnce Nurullah, Abdulla(h) Kendi, Ta Tar, Ali Abad, Ali Gendo, Aşağı Telim Han, Yegob Ali Kendi, Gara Goyun, Torkan, Yukarı Telim Han, Mirza Dolmaz

Ekonomik faaliyetlerle ilgili olan isimlerin %12.71'le ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Daha çok kom, ağıl, mera, harman ve kışlak isimlerinin verildiği dikkati çekmektedir.

Jeomorfolojik adların kullanımı da % 11.01 gibi önemli ölçüdedir. Çounluğu morfoloji, litoloji ile ilgili olan bu adlardan başlıca örnekler, Tahta Düzü, Yukarı Yarım Kaya Aşağı Yarım Kaya Orta Yarım Kaya Dibek(en uzak, en derin-kuytu), Kuş(tepelik taşlık), Salbend (Yassı taş), Geday(dağ arası), Hele Zağası(Dağların arasında ova), Gara Tepe, Ecem Kızıl Dğa, Kürd Kızıl Dğa, Ali Abad gibidir.

Makü ve Köylerinin Toponimik Analizi

Gara Bulag, Gara Bulag, Guru(Kuru) Bulag, , Göl , Hol Hole,Sarınc, Ağ Cul, Aşağı Kızılherh, Yukarı Kızılherh, Gara(Kara) Bulak, Kehriz Gala Deresi,,Horo, Adağan gibi hidrografik unsurların ad kaynağı olduğu köy sayısı 12 ve oranı %10.94'tür. Daha çok dere, kaynak, sarnıç ve ark kerhiz gibi isimler kullanılmıştır.

Yerleşme ile ilgili isimler Baş Kend, Taze Kend, Tikme Ecem, Şor Ağıl , Küllük, Hasar, Tikme Kürd, Büyük(Büyük) Hasun, Küçük(Küçük) Hasun, Mehend şeklinde olup %8.47'lik bir oran teşkil eder.Ecem Ceyenli(Türk gevenli), Çemenli(Çayırılık, çimenli) Ağ Bulag Çimeni(Beyaz(ak) Çeşme Çayırı) gibi fitolojik(bitki tür ve örtüsü ile ilgili) özelliklerden adını alan köy sayısı 3 olup, % 2.54'tür.

Adını klimatolojik hususlardan alan Dem Gışlag(kurak, az yağışlı), Barun(yağmurlu, sulak) gibi 2 köy yerleşmesi, Aşağı İlan(yılan) Gara, Yukarı ılan(yılan) Gara gibi zoocoğrafik unsurdan alan 2 köy yerleşmesi ve Salbend, Girik gibi kayaçlardan adını alan 2 köy yerleşmesi de %1.69'luk oranlarıyla en az kullanılan yer adları rasasında yer almaktadır.

Köse Kendi, Surik, Şurik, Beycan gibi 4 köy yerleşmesinin ad kaynağı da toprak özellikleri olup oranı %3.38' dir.

Ulaşım ile ilgili yer adlarının, özellikle de ipek yolu ile ilgili adların da önemli ölçüde kullanılmıştır. Makü ve çevresinin İpek yolunun önemli uğrak noktalarından biri olduğunu göstermektedir. Zira yöredeki tarihi ve güncel köprüler de buna tanıklık etmektedir. Yol zaman zaman da önemli dağ geçitlerini aşmaktadır(Fotoğraf 2,3 ve 4). Bu konuda ilgi çeken yer adları ve anlamları şu şekilde tespit edilmiştir. Gecut(Geçit, uğrak yeri, kavşak), Kışmış Teppe(yol kontrol tepesi), Senger(Siper, askeri bölge), Bezirgan(Tüccar), Kuruş Kak(Talim Yeri), Hendevar(Yan yöre, çevre), Kervan Giran(Soyguncu), Bölcek(Yol ayrımı-kavuşumu), Deve Yatır(Deve Yatağı), Mayıl Kendi(bir yöne eğimli), Yıkılğan(yorucu/ yatıya kalınacak kadar uzak)

Fotoğraf 2. Ülkemizde pek çok yer gibi Ağrı Eleşkirt sınırlarında Tahir Geçidi ve Beldesi İpek Yolunun önemli uğrak noktalarındandır. Bu yollar Türkiye yollarının doğu ve batı

yönünde ana, kuzey ve güney yönünde ise tali İpek yolları şeklindedir ve **ulu yol** olarak bilinmektedir.

Fotoğraf 3. Kalacıg köyü köprüsü kalıntıları Zengimar suyu üzerindedir. Üst kesimdeki baraj nedeniyle su debisi düşmüştür. Sağda ise Beşgöz köprüsü görülmektedir.

Makü İpek yolunun önemli bir sehimidir. Çinden(Hoang Ho) başlayıp, Kansu Vilayeti-Türkistan ve Orta Asya'nın içinden geçip, semerkand, Buhara, Merv'e gelien bu yol aradan Serehze, Nişabur-Gorgan, Bam ve Safiabat yoluyla Rey'e gelip, sonra Gazbin, Zencan, Erdebil, Tebriz ve Maküye ulaşmaktadır. Buradan itibaren iki kola ayrılan yol kuzeybatıyaTrabzona ve Günaybatıya Erivana'a yönelir. Erivan'dan Ani'ye ulaşır. Nitekim milli sınırlamız içerisindeki tarihi Ani harabelerinin içerisinde ipek yolu olarak bir yol belirtilmiştir. Aynı durum Bakü şehrinin tarihi dokusu içerisinde de belirlenmiştir. Trabzon'dan sonra Şama'a kadar ulaşır. Bugün Anadolu içerisindeki adında, deve geçen veya deve ile başlayan(Deveboynu, deve yoran, devebağırtan, deve yatağı) yer adları ile ulu yol olarak tanımlanan bir kısmı karayolu ve otoyollara dönüşen kadim yollar ipek yolunun güzergâhlarını bize gösteren kültür unsurlarıdır. Bu durum o zamanki şartlarda bile ulaşım güzergâhlarının en uygun çoğunlukla doğal yolları seçtiğini göstermektedir. İpek yolu bir bakıma da hem ülkemizin hem dünyanın önemli doğal yollarından da biridir.

Fotoğraf 4. Beşgöz köprüsü Kervangıran Makü şehrinin girişinde..Zengimar Suyu üzerinde..Safevi döneminde yapılmıştır. Sağdaki köprü Keşiktepe köprüsü gözetleme yerinde. Küşmiş tepe.

Taşınan mallardan en önemlisi ipek olduğu için bu adla anılan yoldan şüphesiz çok önemli diğer mallar da taşınmaktaydı. Çin'den hammadde olarak yollarda çeşitli şehirlerde işlenerek türlü kumaş ve eşyaya dönüşerek tekrar işlenmiş olarak bir kısmı Çin'e döner. İpek yolu kuşkusuz bu anlamda o günkü sanayinin ve ekonominin yani ticaretin de yoludur. Yani bu yolun gelişinde ipek ham olarak, dönüşünde işlenmiş olarak taşınmaktadır. Kara yolu kervanlarla geçilir, bağlantısı zaman zaman su yollarıyla yapılır. Yol Suriye, Filistin'e, Lübnan ve Mısır'a ulaşmaktadır. Bu yolun en büyük gelirini ise İran elde etmiştir. Çünkü İran şahlarına önemli miktarlarda geçiş ve gümrük vergisi ödenmiştir. Bu yolda çanak, çömlek, seramik, halı, değerli taşlar, kumaşlar, yiyecek, içecek, hurma gibi ürünler taşınmıştır. Bunların bir çoğu da İran'dan Çin'e taşınmaktaydı.

Sonuç olarak Makü İpek yolu'nun önemli bir uğrak ve güzergâhı olup, bu noktadan itibaren yok kuzeye ve güneye ikiye ayrılmakta ve dönüşte birleşmektedir. Bu durumu belgeler nitelikte Kervan Kıran, Deve Yatır, Geçit gibi onlarca isim buna işaret etmektedir. Dolayısıyla Makü kentinin bugünkü varlığını geçmişteki ipek yolunun sağladığı avantaj ve ihtişama borçludur denilebilir. Makü ve köylerinin adlarının toponimik analizini içeren bu makale ile görülmüştür ki, Türk dünyasının herhangi bir yöresindeki yerlerin, köylerin adlarının büyük çoğunluğu coğrafi özelliklere dayanmaktadır. Aynı şekilde tarihi unsurların da önemli olduğu dikkati çekmektedir. En önemli hususlardan biri de Türk dünyasının herhangi bir yöresindeki adlarla diğer yörelerindeki ve Anadolu'daki adlardan hiçbir farkı bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

- GÖNEY, S., 1975, Büyük Menderes Bölgesi, İst, Üni. Yay. No. 1895, Coğrafya Enstitüsü Yay. No. 79, İstanbul, s.274-275.
- KARABORAN, H. H., 1984, Türkiye'deki Mevkii Adları Üzerine Bir Araştırma. Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri,(11-13 Nisan 1984), Kült-r ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay. No. 60,Ankara, s.97-111.
- TÜMERTEKİN, E.- ÖZGÜÇ,N., 2004, Beşeri Coğrafya-İnsan.Kültür.Mekan, Çantay Yay. İstanbul, s.150-152
- 6-21 Haziran 1941, I. Türk Coğrafya Kongresi, Coğrafya Terimleri, Raporlar Müzakereler Kararlar, Maarif Vekilliği, Ankara, s.53-57.
- ERÖZ, M., 1984, Sosyolojik Yönden Yer Adları, Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri,(11-13 Nisan 1984), Kült-r ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay. No. 60,Ankara, s.43.
- BAYKARA , T., 1984, Anadolu'daki Yer Adlarının Ortaasya'daki Benzerleri Üzerine Bir Kaynak, Sempozyumu Bildirileri,(11-13 Nisan 1984), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay. No. 60,Ankara, s.265.

- ALAGÖZ, C. A., 1984, Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler, Sempozyumu Bildirileri,(11-13 Nisan 1984), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay. No. 60,Ankara, s.11-22.
- BULUT; İ., 1996, Sorgun Yöresi Köy ve Mevkii Adlarının Kaynakları, Akademik Araştırmalar 1996-Kış, sayı, 2, Erzurum, s.30-40.
- Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), Türk-Azerbaycan Sözlüğü, Erk, Cild 1, s.498. Tebriz.
- Nesirzade, Behmen, 2009, Daş Makü'nün Şairleri, s.244, Yas, Tebriz.
- Nesirzade, Behmen, 2009, a.g.e.s263,
- Cevherzade, İsmail, 2010, a.g.e., s.74.
- Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lügati Türk, s.533.
- Nesirzade, Behmen, 2009, a.g.e.s.240, Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), Türk-Azerbaycan Sözlüğü, Ehrar, Cild 2., s.504. Tebriz.
- Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.1317. Tebriz.
- Gulamsin Sedrefşar, 2008, Ferhenge Muasır, 1.cild, s.
- Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.549. Tebriz
- Gulamsin Sedrefşar, 2008, Ferhenge Muasır, 1.cild, s.
- Gadir Gilkaran, Dr. 2011, Neşr-i Ahdarı.s.116. Tebriz
- Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.813. Tebriz
- Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.717. Tebriz
- Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Erk, Cild 1., s.67. Tebriz
- Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Erk, Cild 1., s.460. Tebriz
- Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Erk, Cild 1., s.460. Tebriz
- Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.699. Tebriz
- Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Erk, Cild 1., s.739. Tebriz
- Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.1787ve1820. Tebriz
- Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.1947. Tebriz
- Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Ehrar, Cild 2., s.1942. Tebriz
- Cevherzade, İsmail, 2010(Şems-i/ Hicri 1389), a.g.e., Erk, Cild 1., s.12 ve 67. Tebriz

Makü ve Köylerinin Toponimik Analizi